

A MAGYARORSZÁGI KÁRPÁT EGYESÜLET ÉS A SZEPES MEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

THE HUNGARIAN CARPATHIAN ASSOCIATION AND THE HISTORICAL COMPANY OF SZEPES COUNTY

GOMBÓCZ MÁRTA tudományos segédmunkatárs
MTA Történettudományi Intézete

Abstract

In the last third of the 19th century, in Hungary, the strengthening citizenship, searching and enhancing its identity created one association after the other to achieve various targets. In the row of associations we can find ones organized on the basis of professions or occupations, units organized on regional basis, or using today's phrases organizations of leisure nature.

The Hungarian Carpathian Association, founded in 1873 with the primary aim of exploring the Tatra mountains can be classified into this circle of associations. The Association, building hospices and routes, placing signposts, training leaders, an almanac introducing the geographical and climatic relations, history, the flora and fauna of the Carpathians and issuing an independent guidebook, made the High Tatras widely known and more accessible. Its activity contributed much to the fact that as from the years 1870–1880 more and more chalets have been established in this previously unknown and inaccessible region and tourism has started to develop.

The geographical frame of the activity of another association, the Szepes County Historical Association coincided with the scope of activity of the Carpathian Association, however due to its different character and targets the examination of the region has been realized from another aspect. The Association explored, reviewed and presented the monuments and the historical and educational past of the Szepes County, an area with great traditions and a more or less untouched archival material which helped in exploring the above.

The Hungarian Carpathian Association and the Szepes County Historical Association played different role among organization of identical nature. The former was the first one in the row of tourist associations and was considered up to 1918 one of the greatest associations of this kind with high reputation among other formations with same targets founded as from the 1880–1890-er years. The Szepes County Historical Association was umpteenth association organized in the last decades of the 19th century among historical and archeological associations, out of which the nationwide Hungarian Historical Association has already been founded in 1867.

However, beyond the geographical affiliation, numerous similarities can be detected between the two organizations. (These similarities originate partly in to the fact that despite of the different type of appellation – association or organization – we can talk about organizations of very similar type. Both the Carpathian Association and the Szepes County Historical Association reported about their activities in almanacs and other issues and both of the – not uniquely in that era – set up a museum to present the results of its extensive exploring activity. The operation of the two associations, through the multilateral recognition and familiarization of both geographically-historically coinciding areas, contributed a lot to the development of this region and as a reaction of their activity to the strengthening of the civil and regional identity.

Magyarországon a kiegyezést követő évtizedekben – nem függetlenül a politikai helyzet alakulásától – megélenkült a tudományos közélet.¹ Megnyilvánult ez a már meglévő tudományos intézmények tevékenységének aktivizálódásában, de még inkább új intézmények létrejöttében. Erre az időszakra esik a különböző tudományterületek képviselői által létrehozott szakmai, tudományos szervezetek, társaságok megalakítása,² s a nemzeti múlt emlékeinek összegyűjtésére, bemutatására irányuló nagy közgyűjtemények alapjainak kiteljesítése is.

Ezekben az esztendőkből nemcsak a tudományos közélet aktivizálódott. Legalább ennyire fontosak azok a szerveződések, amelyeket az identitását keresgélő polgárság hozott létre. A nemzeti és polgári öntudat részét képezte a múlt és jelen meghatározó elemeinek, értékeinek megismerése, számbavétele és mindezek bemutatása. Az 1870–1880-as években jelentkező egyetálapítási hullám háttérében – amikor is a polgárság különböző célok megvalósítására létrehozta a maga területi, vagy szakmai, foglalkozási alapon szervezett egyesületeit – egyebek mellett, ezeket az okokat találhatjuk. A múlt megismerését szolgáló történelem és régészet mellett az érdeklődés kiterjedt az ember alakított környezet minden elemére, valamint a természeti környezetre is. A polgári életforma terjedésével, s a városiasodással összefüggésben a városlakók számára mind inkább felértékelődött a természeti környezet, a természeti értékek. Ehhez kötődően az új szabadidős tevékenységek sorában feltűnt a kirándulás, nyaralás igénye, s megjelentek az e célok megvalósítását szolgáló egyesületek is.

A létrehozott szerveződések, amennyiben sikeresen megfeleltek a maguk tűzte céloknak, nemcsak az alapszabályaikban lefektetett célokat valósították meg, de eredményeikkel viszsza is hatottak közönségükre, s komoly identitásképző, ill. erősítő elemet jelentettek.

Az önmagáért értékévé váló természet megismerése, hozzáférhetővé tétele vezetett a bizonyos értelemben már turistaegyesületnek tekinthető szervezetek létrehozásához az 1870–1880-as években. Az 1873-ban Tátrafüreden megalapított Magyarországi Kárpát Egyesület (MKE) az első e sorban.³ A kezdeményezők néhány évvel korábban már tettek lépéseket az egyesület megalakítása érdekében, és közzétettek egy erre vonatkozó sajtófelhívást, ám akkor még nem jártak sikerrel,⁴ viszont 1873. augusztus 10-én, 345 fővel megtarthatták az alakuló közgyűlést.⁵ Az itt elfogadott alapszabályok értelmében az egyesület célja „a Kárpát-hegység és pedig elsősorban a központi Kárpátok, vagyis a Magas-Tátra feltárása, annak tudományos szempontbóli kifürkészése, leírása és megismertetése, az érdekesebb tájakhoz juthatás megkönnyítése és kényelmesebbé tétele, s általában ezen hegység iránti érdekltség felébresztése és terjesztése”. Az egyesület célját tudományos értekezések megjelentetése, folyóiratok kiadása által, a közlekedést megkönnyítendő utak, ösvények, menházak létesítésével, s kalauzok kiképzésével kívánta elérni.⁶

Az MKE számára, alapításának és működésének színtere, a Kárpátok, ill. a Magas Tátra mint földrajzi terület és természeti képződmény játszott szerepet. A Magyarországi Kárpát Egyesület centrális területe, a Magas Tátra közigazgatásilag Szepes vármegye területéhez tartozott. Ezen túl kötötte a vármegyéhez, hogy a megye városai közül kerültek ki a székhelyei, itt tartották közgyűléseiket, s megyei városban létesítették múzeumukat is.

Ugyanerre a területre irányult egy másik, céljában és tevékenységében azonban eltérő jellegű egyesületnek, a Szepes Megyei Történelmi Társulatnak (SZMTT) a működése is. E társulat az 1870–1880-as években a történettudomány helyi szintű tanulmányozására alakult számos városi és vármegyei egyesület sorába illeszkedett.⁸ A körben az első, országos jellegű egyesületet, a Magyar Történelmi Társulatot (MTT), 1867-ben alakították, a „hazai történettudomány minden ágának művelése, megkedveltetése és iránta minél széleskörű érdekltség ébresztése” céljával.⁹

Míg az MKE szempontjából a természetföldrajzi jellemzőknek volt kiemelkedő szerepe, az SZMTT létrehívásának, s működésének fő irányultsága történelmi jellegű. A társulat számára a régióban évszázadok során kialakult, s megszakítatlanul létező történeti tudat, az önálló szepességi identitás játszott kulcsszerepet. Ezt az identitástudatot táplálta, hogy területén történelme során több kiváltságolt egység alakult ki. Az egyik önálló területi egységet (Universitas Saxonum de Scepus) Lőcse központtal a XII. század közepén a Német Birodalomból beköltözött szászok 24 városa képezte, melyeknek V. István király 1271-ben adományozott kiváltságlevelében biztosította a saját jog használatát, s a szabad bíróválasztást. A másik elkülönült területi egységet, a tíz lándzsások székét, más néven a kis megyét, a Poprád és Hernád folyók közötti fennsík 15 települése alkotta. További sajátos szint hozott a vármegye történetében, hogy területének egy része évszázadokra (1772-ig) a lengyel király fennhatósága alá került, miután Zsigmond király 1412-ben 16 szepességi várost elzalogosított.¹⁰ E területek különállása fokozatosan szűnt meg: 1803-ban számolták fel a tíz lándzsások székét, majd a vármegye közigazgatási egységét az 1876: XXXIII. tc. hozta létre. A régió történeti tudata alakításában fontos szerepet játszottak a huszita harcok, valamint Bethlen, Thököly és Rákóczi hadjáratai. Ezek fényében érthető, hogy a Szepesség regényes múltja megihlette a magyar írókat, Jókai, Mikszáth, Krúdy... is szívesen merített e történelmi hagyományok valós vagy képzelet szülőtte elemeiből.

A vallási küzdelmek és szabadságharcok megviselték ugyan a szepesi városokat, de mivel a török hódítástól mentes maradt, emlékei gazdagon fennmaradtak. E forrásanyag feltárása, múlt megismerésének szándéka, valamint az MTT¹¹ és más megyei történelmi társulatok példája vezette Szepes megye lokálpatriótáit, hogy „egy kizárólag a vármegye történeti múltjának teljes felderítésével s ennek hazánk össztörténelmébe beillesztésével foglalkozó megyei történelmi társulatot” alapítsanak.¹²

A társulat megalakítására hasonló előzmények után került sor, mint az MKE esetében. Az 1883-as alapítást megelőzően már az 1870-es évek közepén kezdeményezte a szepesi értelmiség néhány tagja egy megyei történelmi társulat létrehozását.¹³ Az alakítás sikeréhez azonban szükséges volt, hogy a megyeszékhely (Lőcse) polgármestere (Szőnyi Kálmán), s a vármegye vezetése (Csáky Albin főispán, valamint Korponay Ágoston alispán) felkarolja a kezdeményezést. Őket a lőcsei állami reáliskola tanára (később igazgatója), Demkó Kálmán¹⁴ nyerte meg az eszmének. Túl azon, hogy mindkét egyesület a tényleges megalakulást néhány évvel megelőzően kísérletet tett a megalakításra, a Szepes Megyei Történelmi Társulat más ponton is érintkezésbe került a Kárpát Egyesülettel. A történelmi társulat kezdeményezői közül néhányan tartottak attól, hogy a csekély taglétszámmal induló egyesület nem lesz életképes, s kellő anyagi eszközök híján hamar elsorvad. Ezt kiküszöbölendő egy már sikeres, anyagilag is erősnek tekinthető egyesület, vagyis a Magyarországi Kárpát Egyesület keretében, annak osztályaként gondolták megalakítani a társulatot.¹⁵ Erre azonban nem került sor, s a Szepes Megyei Történelmi Társulat független szerveződésként jött létre 1883. december 18-án,¹⁶ Lőcsén, a városháza dísztermében.

A társulat eredeti szándéka, hogy a megye hatóságainak és magánosoknak a levéltárai-ban összegyűlt gazdag anyagot felkutatassák, kifejezésre jutott az alapszabályokban: „felkutatni és egybegyűjteni mindazt, a mi a tudomány, irodalom és művészet, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnt fel; megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzeit és műveit, a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékü romokat, felkutatni a megyében elszórtan létező vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, világi és egyházi történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, községek és céhek pecsétjeit, s mindezeket ... összegyűjtve az elpusztulástól megóvni ... s mindezen működés eredményét a Lőcsén létesítendő és a

társulatnak tulajdonát képező állandó múzeumban összpontosítani és a nagy közönség használatára kiállítani.”¹⁷ Az egyesület célját történelmi, közművelődési, régiségtudományi (értsd régészeti), statisztikai dolgozatok írása és felolvasása, régészeti ásatások által, valamint könyv- és levéltár berendezésével kívánta elérni.¹⁸

A társulat működési területét rendkívül széles körben vonta meg, s áttekintve közel harminc éves¹⁹ tevékenységüket, megállapíthatjuk, hogy sikerült is megfelelniük a kitűzött célnak. Az SZMTT munkásságának legsikeresebb területe az irodalmi működés: az 1884-től évente kiadott évkönyv, amely 1909-től kiegészült egy negyedéves folyóirattal és egyéb tematikus jellegű kiadványok megjelentetése. Az évkönyv kötetei legnagyobbbrészt történelmi jellegű kérdéseket tárgyaltak, de az alapszabályokban foglaltaknak megfelelően közöltek régészeti, művelődéstörténelmi, művészettörténelmi vonatkozású írásokat is. Visszatérően foglalkoztak a szepesi várak történetével: Hradszky József Marcell-vár és Márkusvár,²⁰ Sváby Frigyes Palocsa várának,²¹ Bal Jeromos a szepesi várnak a történetét tekintette át.²² Több tanulmányban foglalkoztak a Lengyelországnak elzalogosított városokkal,²³ a kuruc hadjáratok eseményeivel.²⁴ Érkeztek a szepesi szászok igazságszolgáltatásáról,²⁵ és foglalkoztak a Szepesség gazdag múltjának számos más kérdésével.

A vallási küzdelmekben érintett megyében nem hiányozhattak az egyháztörténelmi értekezések sem. Áttekintették a megye valamennyi egyházának történetét,²⁶ több részben közölték a szepesi prépostság történetét.²⁷

Az eredeti célkitűzéseknek megfelelően több számban visszatérően ismertették a szepesi levéltárak gyűjteményeit.²⁸ A levéltári anyag ismertetése mellett jelentős az egyesület forráskiadó tevékenysége is. E téren legnagyobb vállalkozásuk Wagner Károly XVIII. században megjelent okiratgyűjteményéhez kiadott pótlás.²⁹

A társulat figyelme kiterjedt a kedvező adottságok folytán a megye területén szép számban fennmaradt műemlékekre is. Több számban visszatérően ismertették a lőcsei templom falfestményeit, a megye egyházi műemlékeit.³⁰

Az évkönyv kiadása mellett szakirodalmi tevékenységük másik jelentős vállalkozása keretében hozzákezdtek a megye monográfiájának elkészítéséhez. Valamennyi magyarországi vármegye összefoglaló történetének megírása már az 1860-as években felmerült,³¹ ám a kivitelezésre a legtöbb megye esetében a XIX. század végén, a millenniumi ünnepek jegyében került sor.

A szepesi társulat által tervbe vett összefoglaló mű ugyan nem készült el, de elkészítettek és megjelentettek több kisebb kérdés – Lőcse városa, a tíz lándzsások széke, a Lengyelországnak elzalogosított városok történetének, valamint a szepesi prépostság történetének – monografikus szintű feldolgozását.³²

Az egyesület erejéből 1909-től kezdve még egy másik kiadványra is futotta. A Közlemények Szepes Vármegye Múltjából címet viselő, negyedévente megjelenő folyóirat a társulat és a vármegye törvényhatóságának támogatásával jelent meg. Tematikája hasonlított az évkönyvére, amennyiben leginkább történelmi tárgyú dolgozatokat közöltek. A két kiadvány egymáshoz való viszonyát a közlemények szerkesztője akként fogalmazta meg, hogy míg a társulat évkönyvében „összefoglaló feldolgozásokra, nagy terjedelmű kútfolk kiadására törekszik”, s nem terjesztheti ki figyelmét kisebb, de érdeklődésre számot tartó kérdésekre: ezek fóruma lett a közlöny. A közleményekben kisebb történelmi írások mellett helyet kaptak közgazdasági, jogi, művészeti, nyelvi, irodalmi kérdések, sőt, még színház-történelmi adalékokkal is szolgáltak, ennyiben tehát tágabb tematikájú volt az évkönyvnél. A közlönyben rendszeresen szerepeltették a társulat egyleti híreit is, s állandó rovatban ismertették a szepesi tárgyú könyveket, köztük a Kárpát Egylet évkönyvének egy számát is.³³

Az SZMTT működésének másik fontos részét képezte a megye történetéhez kapcsolódó, bármely tudományterületről származó anyag összegyűjtése és bemutatása. A múzeum előtörténetéhez tartozott, hogy a város levél- és régiségtárának rendezésével a társulatot bízta meg. Az SZMTT elkészített memorandumában a gyűjtemény „szepesi múzeummal fejlesztését” ajánlotta, vagyis a szűkebb körre korlátozódó városi múzeum helyett egy regionális jellegű múzeum létesítését.³⁴ A társulat kezelésében megnyílt múzeumnak Lőcsé e gyűjteménye képezte alapját, és elhelyezését is a város tette lehetővé, ugyancsak a városháza egy helyiségében.³⁵ Bár a létesítmény alapjait a történeti jelleg határozta meg, a múzeum – az egyleti alapszabályoknak megfelelően – gyűjtőkörét nem korlátozta csak a történettudomány területére, elsősorban felhívás útján gyűjtöttek természetrajzi, néprajzi jellegű tárgyakat is, lényegében bármit, amit a megye lelkes közönsége felajánlott.

A társulat és a megyeszékhely együttműködésének másik területét képezte a város nevezetesebb helyein „a történeti érzéket és érdeklődést... a hazafiságot”, s az idegenforgalmat is szolgáló emléktáblák elhelyezése.³⁶ Az SZMTT azonban ezirányú működését nem korlátozta Lőcsére, szakértelmét – a történelmileg nevezetes helyek meghatározását – felajánlotta a megye valamennyi települése számára.

Bár az MKE és az SZMTT működési területe földrajzilag többé-kevésbé egybeesett, s a szerveződések azonosságánál fogva is találunk egyező pontokat, jellegénél fogva mégis másként alakult a Kárpát Egyesület tevékenységének fő iránya. Az MKE legfőbb célkitűzését, a Kárpátok szélesebb körben történő megismertetését több szalon próbálta megvalósítani. Kulturális téren e célt (is) szolgálta az egyesület két nyelven (magyarul és németül) megjelentetett évkönyve. Az évkönyv szerkezete sokban hasonlított az SZMTT évkönyvére – s természetesen mindkettő hasonlított más egyesületek évkönyveire is. Az egyleti ügyekről szóló beszámolók mellett kezdetben tág teret kaptak a Kárpátokat a legkülönbözőbb tudományterületek által tárgyaló írások. Az MKE évkönyvének történeti tárgyú tanulmányainak szerzői között megtalálhatjuk az SZMTT több tagját. Az évkönyv első számában Hradszky József, a társulat igazgató választmányának egyik tagja értekezett a Kárpátok és Táttra nevének eredetéről, majd egy későbbi számban a mongolok magyarországi betöréséről, s a menedékszírtól.³⁷ De helyet kapott az évkönyvben a társulat egy másik választmányi tagjának, Weber Samunak a tanulmánya, a tátrai bányászatról.³⁸ Mindkét szerzőről megállapíthatjuk, hogy aktív tagjai voltak Szepes megye egyleti életének, ugyanis mind Hradszky, mind Weber a kezdetektől fogva tagja volt nemcsak a szepesi történelmi egyletnek, hanem a Kárpát Egyletnek is.

Az évkönyvből nem hiányoztak a Kárpátok földrajzi, meteorológia, hidrológiai viszonyait ismertető írások sem.³⁹ Emellett közöltek kirándulási beszámolókat, s foglalkoztak számos más kérdéssel is, például a Magas Táttra pomológiájával, az itt élő vadakkal és vadászattal, a méhészettel, s nem feledkeztek meg a mind népszerűbbé váló fürdőhelyek bemutatásáról sem.

Az évkönyvben már az 1870-es évek végén megjelent az Apróbb közlemények címet viselő rovat. Az MKE számára e rovat töltötte be azt a szerepet, amit a Szepes Megyei Történelmi Társulatnál a negyedévente megjelenő folyóirat. E rovatban kaptak helyet a legkülönbözőbb tárgyú, kisebb terjedelmű cikkek.⁴⁰

Az egyesület kulturális jellegű tevékenységének csak egyik részét képezte az évkönyvek megjelentetése. E tudományosabb jellegű tanulmányokat közlő kiadvány mellett kifejezetten turisztikai célú köteteket is közreadtak. Megjelentették többek között a Magas Táttra térképét, ismertették Új Táttrafüred klimatikus viszonyait, ismertették – ismét csak Weber Samu tollából – a szepesbélai cseppkőbarlangot. Idővel tágították a tanulmányok és kiadványok tematikáját, s már nem korlátozódtak a Kárpátokra, hanem egyéb, turista

szempontból figyelemre méltó területről is jelentettek meg írásokat. Kiadták például az erdélyi fürdők leírását Hankó Vilmos tollából, s közölték Déry József írását a balatonvidéki vasútról.⁴¹

Az MKE tevékenységében azonban nem annyira a tudományos, mint inkább a gyakorlati jelleg dominált. Az egyesület szó szerint értelmezte az alapszabályokban megfogalmazott célt: „a Magas Tátra feltárása... az érdekesebb tájakhoz juthatás megkönnyítése által”, s ennek megvalósítására működése középpontjában a menedékházak, utak építése, útjelzések elhelyezése, tátrai vezetőképzés állt. Az egyesület létesítette 1875-ben a tarpataki menházat, majd felépítették a zöld-tavi, felka-tavi, poprád-tavi menházat.⁴² Útépítési tevékenységük körében építették ki – elsősorban a tátrafüredi nyaralók kirándulásai számára – a Tátrafüred és a Csorbai-tó közötti Tátra-körutat.⁴³ Ugyancsak a nyaralók érdekeit szolgálta, hogy a terület adottságait jól ismerő, képzett vezetők álljanak rendelkezésükre a nem mindig veszélytelen kirándulásokon. Az MKE ezért élénken szorgalmazta a hegyi vezetők képzését: meghatározta feladataikat, díjszabásukat, s nyilvántartást vezetett a szabályoknak megfelelő vezetőkrol.⁴⁴

Az SZMTT múzeumához hasonlóan, az MKE múzeumi létesítményét is egy korábbi gyűjteményre alapozva hozták létre, a késmárki főgimnázium természettudományi gyűjteményéből. A továbbfejlesztés kérdésében itt is két lehetőség merült fel: az ország minden vidékét bemutató múzeumot hozzanak-e létre, vagy megelégedjenek a szerényebb, de kivitelezhetőbb alternatívával, s egy lokális jellegű múzeumot alapítsanak a Tátra, s környékéről összegyűjtött anyag bemutatására. Az egyesület vezetőségének Tátra-központú szemlélete e megoldást diktálta, így az intézmény a Tátra-vidék gyűjteményeként nyílt meg 1886-ban, Poprádon. A kezdetben csak természetrajzi és etnográfiai részlegből álló múzeum idővel régiségtárral és pénzgyűjteménnyel, néprajzi és képzőművészeti tárral egészült ki.⁴⁵ Az MKE múzeumalapítása inspirálólag hatott más városokra is, s miután Felka városa veszített abban a küzdelemben, amit Popráddal vívott a Kárpát Egyesület múzeumi székhelye elnyeréséért, a város maga állított fel, hasonlóan tágra értelmezett gyűjtőkörrel, múzeumot.

Az MKE értékelése szerint tevékenységük sokban előmozdította a tátrai kirándulók helyzetét, s ekként jelentősen hozzájárultak a tátrai idegenforgalom fellendüléséhez, a tátrai nyaralóhelyek kiépítéséhez.⁴⁶ Az egyesület működésének e pozitív értékelését az erős egyleti öntudat megnyilvánulásának is tarthatjuk, s ha az egyesület működése és a tátrai idegenforgalom fellendülése között volt is kauzális kapcsolat, az egyesület működése mellett azonban még számos más tényező közrehatása is kellett. Annyit mindenképp elismerhetünk, hogy az MKE felismert egy újonnan jelentkezett igényt, s eredményesen tevékenykedett ennek kielégítése végett.

Ahogy a bevezetőben már utaltunk rá, mind az MKE, mind az SZMTT eltérő helyet foglalt el a hasonló típusú szerveződések között. Ez a különbség megmutatkozott a két egyesület eltérő taglétszámában, anyagi viszonyaiban és szervezeti struktúrájában. A két szervezet alakuláskori taglétszáma között több mint háromszoros volt a különbség az MKE javára, s e különbség a későbbiekben csak nőtt.⁴⁷ Ezzel szoros összefüggésben állt az anyagi viszonyok alakulása. Bár alakuláskor mindkét egyesület évi 2 forintban szabta meg a tagok által fizetendő díjat, a két egyesület vagyoni helyzete között mégis jelentős volt a különbség.⁴⁸ Ez elsősorban az eltérő taglétszámmal függött össze, mivel a bevételek legnagyobb része a tagdíjakból származott.

A két egyesület eltérő nagyságrendje megmutatkozott a belső tagolódásában is. Míg a szepesi történelmi társulaton belül legfeljebb múzeumi bizottságot hoztak létre, azt is ad hoc jelleggel, addig az MKE keretében 1877-től számos városban hoztak létre osztályokat.

Az egy-egy földrajzi terület feltárására alakult osztályok száma az 1880-as évek végére elérte a 17-et.⁴⁹

A Magyarországi Kárpát Egyesület és a Szepes Megyei Történelmi Társulat működése középpontjában ugyanannak a területnek a megismerése, megismertetése állt. Tevékenységük, a két egyesület céljaiból következően, mégis eltérő irányultságú: az MKE a hegyvidéknek mint földrajzi-turisztikai területnek, az SZMTT a terület múltjának, emlékeinek a feltárására koncentrált működését. A földrajzi érintkezés mellett személyi vonatkozásban is több ponton kapcsolódott egymáshoz a két alakulat,⁵⁰ míg tevékenységük hasonló elemei az azonos szerveződési formációból is következett. Működésük vázlatos áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy mindkét egyesület hozzájárult Magyarország egy szűkebb régiójának a teljesebb megismeréséhez és megismertetéséhez. Emellett nem elhanyagolható az a visszahatás sem, amit a kitűzött céljaiknak megfelelő, így eredményesnek minősíthető egyesületek léte fejtett ki az egyleti tagokra és a munkájukat követő közönségre, ami erősítette, kiteljesítette regionális és polgári öntudatukat.

Jegyzetek

1. **Vörös Károly** (1979): A művelődés. In. Kovács Endre (főszerk.): Magyarország története 6/2. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1413–1426. old.
2. 1867-ben alakult meg a Mérnök és Építész Egylet, 1873-ban a Magyar Földrajzi Társaság, 1876-ban az Országos Régészeti és Embertani Társulat, 1883-ban a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társulat, 1888-ban a Magyar Néprajzi Társaság, valamint a természet- és alkalmazott tudományok területének szerveződései. Uo.
3. A teljesség igénye nélkül néhány, a XIX. század végén alakult turista egyesületek közül (zárójelben a megalakulás dátumával): Kőszegi Turista Egyesület (1886), Budapesti Hegyvidéki Turista Egyesület (1888), Magyar Turista Egyesület (1891), Erdélyi Kárpát Egyesület (1891), Modori Turista Egyesület (1892), Magyar Tanítók Turista Egyesülete (1896)...
4. **Posewicz Tivadar** (1898): A Magyarországi Kárpát Egyesület története 1873–1898. Kiadja a Magyarországi Kárpát Egyesület. Igló. 2–3. old.
5. Uo. 9. old. és Dénes Ferenc (1883): A Magyarországi Kárpát Egyesület alapítása, fejlődése és működése. A Magyar Kárpát Egyesület kiadványa. Lőcse. 5. old.
6. A Magyarországi Kárpát Egyesület alapszabályai (1874) In. Magyarországi Kárpát Egyesület évkönyve. Kiadja a Magyarországi Kárpát Egyesület. Kassa. 30. old.
7. Az egyesület székhelye mindvégig a vármegye városai közül került ki: 1873–1883 között Késmárk, 1884–1891 között Lőcse, 1892-től Igló városa.
8. Néhány, a századvégén alakított megyei történelmi, régészeti társulatok közül: 1883-ban alakult a Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat, 1884-ben Moson megyében, 1885-ben Sopron megyében, 1886-ban Alsófehér megyében alakult hasonló jellegű társulat.
9. A Magyar Történelmi Társulat alapszabályai. Századok. 1877. 3. old.
10. **Bak Borbála** (1997): Magyarország történeti topográfiája. História–MTA Történettudományi Intézete. Budapest. 83. és 105. old.
11. Az SZMTT megalakításában közrejátszott, hogy az MTT évente más-más városban rendezett vándorgyűlései közül az 1872-es vidéki kirándulást Szepes megyébe szervezte. Erről részletesen: A Magyar Történelmi Társulat 1872-ik évi vidéki kirándulása. Századok. 1872. 549–553. old.
12. **Demkó Kálmán** (1895): Bevezetés és a Szepesmegyei Történelmi Társulat 12 évi működésének ismertetése. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadása. Lőcse. 11. old.
13. Uo. 13. old. A korai kezdeményezés valamennyi tagját (Hradszky József szepesváraljai, Pisch Adalbert felkai római katolikus papokat, Münnich Sándor poprádi evangélikus tanítót és Weber Samu szepesbélai evangélikus lelkészt) ott találjuk az alapító tagok között, s a későbbiekben is aktív tagjai a társulatnak, az évkönyvek számos tanulmánya származott tollukból.

14. **Demkó Kálmán** (1852–1918): történész. Szepes megye történelmére vonatkozó munkássága mellett jelentősek orvostörténeti kutatási. Századok, 1918. 219–221. old.; Új magyar életrajzi lexikon II. kötet. (2001) Markó László (főszerk.) Magyar Könyvklub. Budapest. 110. old.
15. Ezt az álláspontot képviselte az alakítandó társulat részéről Weber Samu, valamint az MKE választmányának több tagja, akik részt vettek a megalakítást előkészítő értekezleteken. Demkó Kálmán (1895): Bevezetés és a Szepesmegyei Történelmi Társulat 12 évi működésének ismertetése. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadása. Lőcse. 14–16. old.
16. Nem egyértelmű, hogy egy egyesület esetében mit tekintünk alapítási dátumnak: a közgyűlés erre vonatkozó akaratkijelentését, vagy az alapszabályokat jóváhagyó belügyminiszteri határozat keltét. Ez társulatunk esetében 1884. november 19. Magyar Országos Levéltár, K 150 1884. VIII. kútfő 8. t. 24616 sz. 1245 cs.
17. A Szepesmegyei Történelmi Társulat alapszabályai. 2. § In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 31. old.
18. Uo. 32. old.
19. A társulatról az egyik legtöbb információt szolgáltató évkönyv általam fellelt utolsó kötete 1913-ban jelent meg. A további működésre nézve a Közlemények Szepes Vármegye Múltjából c. kiadványból származnak.
20. **Hradszky József** (1885): Marcell-vár és Márkus-vár. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 63–83. old.
21. **Sváby Frigyes** (1887): Palocsa vára. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 41–48. old.
22. **Bál Jeromos** (1914): Szepesvára története. In. Förster Jenő (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. Kiadja a Szepesmegyei Történelmi Társulat. Lőcse. 116. old.
23. **Weber Samu** (1888): A XVI szepesi város az elzálogosítás ideje alatt. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Szepes-Váralja. 156–177. old.
24. **Weber Samu** (1887): 1703–4-ik évi hadiesemények a XVI szepesi város területén. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 59–68. old.
25. **Weber Samu** (1886): A szepesi százszok igazság szolgáltatásáról. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 123–131. old.
26. Adalékok a szepességi egyházak történetéhez (1885) In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 100–112. old.
27. **Pirhalla Márton** (1888): A szepesi prépostság vázlatos története az alapítástól a vallási forradalomig. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 98–155. old. és Uő. (1891): A szepesi prépostság vázlatos története. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 3–138. old.
28. **Sváby Frigyes** (1889): A régi vármegye, vázlatok Szepesmegye levéltáraiból. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 3–104. old.; Demkó Kálmán (1889): Szepesvármegye városi levéltárai. In Uo. 105–142. old.; Sváby Frigyes (1889): A régi vármegye, vázlatok Szepesmegye levéltárából. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 3–105. old.... A társulat évkönyvei között jóformán nem volt olyan szám, amelyben ne közöltek volna valamely levéltári anyagot, vagy arról ismertetést.
29. **Weber Samu** (1908): Pótlék Wagner Szepesmegye okirattárához. In. A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. Lőcse. 1–370. old.
30. **Vajdovszky János** (1886): A lőcsei Szent Jakab templom szentély falfestményeinek értelmezése. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 29–46. old.; Uő. (1888): A szepesvármegyei középkori egyházi műemlékek jellemzéséhez. In. Demkó Kálmán (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. [Szepesmegyei Történelmi Társulat.] Lőcse. 178–199. old.

31. **Fraknói Vilmos** (1981): A megyei monográfiák tervezete. In. Rottler Ferenc (szerk.): Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos. Egyház, műveltség, történetírás. Gondolat Kiadó. Budapest. 175–183. old.
32. **Demkó Kálmán** (1895) (szerk.): A Szepesmegyei Történelmi Társulat millenniumi kiadványai. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadás. Lőcse. A kérdésről összefoglalóan: Kalmár Elek (1909) (szerk.) Emlékkönyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat fennállásának huszonötödik évéről. 1883–1908. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadása. Lőcse. 17–18. old. és 41–50. old.
33. A Magyarországi Kárpát Egylet évkönyve (1909) Közlemények Szepes Vármegye Múltjából. 1909/1. szám 67. old.
34. Társulati hírek (1909) Közlemények Szepes Vármegye Múltjából. 1909/3. szám. 189–190. old.
35. A Szepesi Múzeum ügye (1910) Közlemények Szepes Vármegye Múltjából. 1910/1. szám. 127. old.
36. Emléktáblák (1910) Közlemények Szepes Vármegye Múltjából. 1910/1. szám. 126. old.
37. **Hradszky József** (1874): A Kárpát és a Táttra névnek eredetéről. In. Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Kiadja a Magyarországi Kárpát-egylet. Kassa. 34–67. old.
38. **Weber Sámuel** (1879): Bányászat a Tátrában. In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Az egylet kiadványa. Késmárk. 138–178. old.
39. **Róth Samu** (1878): A völgy és a tóképződés a Magas Tátrában. In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Az egylet kiadványa. Késmárk. 145–187. old.; Majláth Béla (1879): Liptó megye földtani viszonyai. In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Az egylet kiadványa. Késmárk. 78–102. old.; Dezső Dénes (1876): A Magas Táttra tengerszemei. In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. A Magyarországi Kárpát-egylet kiadványa. Késmárk. 189–235. old.
40. Itt számoltak be például egy, az erdőséget több száz holdon letaroló ciklonról (Hensch Aladár (1916): Ciklon a Tátrában. In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Az egylet kiadása. Igló. 122–126. old.), vagy a Felső Magyarországi Idegenforgalmi Szövetség megalakulásáról is (Felsőmagyarországi Idegenforgalmi Szövetség (1911) In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. 128. old.
41. **Déry József** (1911): A balatonvidéki vasút turista szempontból. In. A Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. A Magyarországi Kárpát-egylet kiadványa. Igló. 89–106. old.
42. Posewicz Tivadar (1898): A Magyarországi Kárpát-egylet története 1873–1898. Kiadja a Magyarországi Kárpát-egylet. Igló. 33–38. old.
43. Uo. 47–48. old.
44. A Magyarországi vezetők ügyének szabályai (1875) In. Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Magyarországi Kárpát-egylet kiadványa. Késmárk. 28–35
45. A Magyarországi Kárpát-egylet múzeumi bizottságának jelentése (1911) In. Magyarországi Kárpát-egylet évkönyve. Kiadja a Magyarországi Kárpát-egylet. Igló. 100. old.
46. **Posewicz Tivadar** (1898): A Magyarországi Kárpát-egylet története 1873–1898. Kiadja a Magyarországi Kárpát-egylet. Igló. 96–105. old.
47. Az MKE 345 fővel alakult meg, a tíz évvel később az SZMTT 104 fővel. Az MKE taglétszáma 1890-ben 1538 fő (osztályok nélkül), e szám az SZMTT esetében 201.
48. 1890-ban az MKE 16 965 forint bevételére 12 434 forint kiadás jutott, az SZMTT esetében 2 032 forint a bevétel, 723 forint a kiadás, s az évek során a különbségek itt is nőttek.
49. Az MKE osztályaként működött Beszkidek, Keleti-Kárpátok, Iglói, Szittnya, Mátra, Sziléziai Osztály. Posewicz Tivadar (1898): A Magyarországi Kárpát-egylet története 1873–1898. Kiadja a Magyarországi Kárpát-egylet. Igló. 112–170. old.
50. A már említett személyi kapcsolódási ponton túl, mindkét egyesület vezetőségének prominensei, természetszerűleg, a megye vezető alakjai közül kerültek ki: Csáky Albin főispán, Korpónay Ágoston alispán, Császka György kalocsai és bácsi érsek.

Felhasznált irodalom

Magyar Országos Levéltár K 150 1884. VIII. kútfő 8. t. 24616 sz. 1245 cs.

Bak Borbála (1997): Magyarország történeti topográfiája. História–MTA Történettudományi Intézete. Budapest. 183 old.

Demkó Kálmán (1895): Bevezetés és a Szepesmegyei Történelmi Társulat 12 évi működésének ismertetése. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadása. Lőcse. 284 old.

Dénes Ferenc (1883): A Magyarországi Kárpátgyesület alapítása, fejlődése és működése. A Magyar Kárpátgyesület kiadványa. Lőcse. 61 old.

Fraknói Vilmos (1981): A megyei monográfiák tervezete. In. Rottler Ferenc (szerk.): Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos. Egyház, műveltség, történetírás. Gondolat Kiadó. Budapest. 175–183. old.

Kalmár Elek (1909) (szerk.): Emlékkönyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat fennállásának huszonötödik évéről. 1883–1908. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadása. Lőcse. 129 old. Közlemények Szepes Vármegye Múltjából c. folyóirat hivatkozott számai.

A Magyarországi Kárpátgyesület évkönyveinek hivatkozott számai.

Posewicz Tivadar (1898): A Magyarországi Kárpátgyesület története 1873–1898. Kiadja a Magyarországi Kárpátgyesület. Igló. 170 old.

A Századok c. folyóirat hivatkozott számai.

A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyveinek hivatkozott számai.

Új magyar életrajzi lexikon II. kötet. (2001) Markó László (főszerk.) Magyar Könyvklub. Budapest.

Vörös Károly (1979): A művelődés. In. Kovács Endre (főszerk.): Magyarország története 6/2. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1413–1426. old.